

JEGYZETEK

- ¹ Vö.: Hajnal István: *A görög-keleti Európa*. In: *Az újkor története*. Budapest, 1936. 267—284.
- ² Lord Macaulay: *The History of England from the accession of James II*. I, 1931. 25—26.
- ³ *Calendar of Venetian State Papers 1603—7*. In: *The Good Old Cause*. The English Revolution of 1640—60. Its Causes, Course and Consequences. Extracts from contemporary sources edited by Christopher Hill and Edmund Dell [a továbbiakban: *The Good Old Cause*]. London, 1949. 117—118.
- ⁴ *The Book of Common Prayer*. In: *The Good Old Cause*, 165. Kiemelés tölem — M. G.
- ⁵ *Sermons or Homilies appointed to be read in Churches*. In: I. m. 166.
- ⁶ G. W. Prothero (ed.): *Statutes and Constitutional Documents. 1558—1625*. 1913. 293—294.
- ⁷ *The Good Old Cause*, 144.
- ⁸ John Rushworth: *Historical Collections*. In: I. m. 129—130.
- ⁹ William Laud: *Instructions to Clergymen*. In: I. m. 171—172.
- ¹⁰ William Laud: [Preached at Whitehall]. In: *The English Sermon*. I, 1550—1650. An anthology by Martin Seymour-Smith. Manchester, 1976, 430.
- ¹¹ I. m. 431—432.
- ¹² I. m. 433.
- ¹³ I. m. 435—436.
- ¹⁴ I. m. 437—438.
- ¹⁵ I. m. 434.
- ¹⁶ I. m. 438.
- ¹⁷ Az ideológia egyrészt konstituálja a hatalmat, másrészt lehetővé teszi annak megértését. Bizonyos értelemben tehát maga a hatalom, és egyben a hatalom hermeneutikája.
- ¹⁸ T. Mc Crie: *Life of Andrew Melville*. 1819. In: *The Good Old Cause*, 177.
- ¹⁹ *The Good Old Cause*, 177—178.
- ²⁰ Vö.: [Anon.:] *The Leaves of the Tree of Life for the healing of the Nation*. 1648. In: I. m. 248.
- ²¹ John Seiden: *Table Talk*. 1689. In: I. m. 180.
- ²² *The Good Old Cause*, 261.
- ²³ A „köznép”-nek a „nép”-be, a szabad polgárok társadalmába való beilleszkedése az angol társadalomfejlődés későbbi évszázadainak a XVII. századinál nem kevésbé jelentős „forradalma” volt, amellyel külön tanulmányban foglalkozunk.
- ²⁴ *The Good Old Cause*. Bevezető, 20.

- ²⁵ *Articles of impeachment against Laud*. 1641. In: I. m. 176.
- ²⁶ Sir A. Weldon: *The Court and Character of King James I and the Court of King Charles*, 1651. In: I. m. 174.
- ²⁷ *The Good Old Cause*, 143—144.
- ²⁸ J. R. Tanner (ed.): *Constitutional Documents of Reign of James I*. 1930. 224.
- ²⁹ *The Good Old Cause*, 118.
- ³⁰ G. W. Prothero (ed.): *Statutes and Constitutional Documents 1558—1625*. 1913. 310.
- ³¹ I. m. 313—314.
- ³² *The Good Old Cause*, 119—120.
- ³³ John Seiden: *Table Talk*. In: I. m. 120.
- ³⁴ *The Good Old Cause*, 167.
- ³⁵ I. m. 166.
- ³⁶ I. m. 172.
- ³⁷ I. m. 221—222.
- ³⁸ I. m. 224.
- ³⁹ *Letters of Charles I*. Ed. Petrie, 1935. 200—206.
- ⁴⁰ *The Good Old Cause*, 230.
- ⁴¹ I. m. 231.
- ⁴² I. m. 232.
- ⁴³ *La Grande Remonstrance du Parlement à Charles Ier sur l'état du royaume présentée au roi le 1er dec. 1641*. In: Gérard Walter: *La révolution anglaise*. Paris, 1963. 178.
- ⁴⁴ *The Good Old Cause*, 259
- ⁴⁵ I. m. 267.
- ⁴⁶ I. m. 268.
- ⁴⁷ I. m. 312.
- ⁴⁸ R. Baillie: *A Dissuasive from the Errors of the Time*. 1646. In: I. m. 314.
- ⁴⁹ Howard Shaw: *The Levellers*. London, 1971. 43.
- ⁵⁰ *The Good Old Cause*, 178.
- ⁵¹ Thomas Carlyle: *Oliver Cromwell's Letters and Speeches*. With Elucidations. London, 1846. II. 84.
- ⁵² I. m. II. 89—90.
- ⁵³ *The Good Old Cause*, 371.
- ⁵⁴ I. m. 372.
- ⁵⁵ Thomas Carlyle: I. m. II. 93.
- ⁵⁶ *The Good Old Cause*, 376.
- ⁵⁷ *Tenure of Kings and Magistrates*. In: I. m. 373—375.
- ⁵⁸ Idézi S. R. Brett: *John Pym*. London, 1940. 230.
- ⁵⁹ Milton: *Areopagitica*. 1644. In: *The Good Old Cause*, 324.
- ⁶⁰ Antonia Fraser: *Cromwell*. București, 1982. I. 359; 396.
- ⁸¹ I. m. I. 308; 315.

- ⁶² Idézi Marie Gimelfarb-Brack: *Liberté Égalité, Fraternité, Justice! La vie et l'oeuvre de Richard Overton, Niveleur*. These présentée à la Faculté des Lettres de l'Université de Lausanne. Berne, 1979, 600. — A szerző mindenütt megadja az eredeti angol nyelvű szöveget is, így — itt és a továbbiakban — közvetlenül az eredetiből fordíthattam.
- ⁶³ „Függetlenül attól — írja Howard Shaw —, hogy milyen elvek forogtak kockán, maga a polgárháború a vagyonos osztályok közötti testvérharc volt.” (*The Levellers*. 98.)
- ⁶⁴ Antonia Fraser: I. m. I. 379.
- ⁶⁵ I. m. I. 267.
- ⁶⁶ Vö. Marie Gimelfarb-Brack: I. m. 223.
- ⁶⁷ I. m. XVI.
- ⁶⁸ [Richard Overton:] *The Interest of England Maintained*. 1646. június 8. In: I. m. 576.
- ⁶⁹ [Richard Overton:] *A Defiance against all Arbitrary Usurpations or Encroachments*. 1646. aug. 17. In: I. m. 577.
- ⁷⁰ [John Lilburne és Richard Overton:] *The Out-Cryes of Opressed Commons*. 1647. márc. 1. In: I. m. 577.
- ⁷¹ [William Walwyn — R. Overton — J. Lilburne:] *Englands Birth-Right Justified Against all Arbitrary Usurpation*. 1645. okt. 10. In: I. m. 577.
- ⁷² [Richard Overton:] *The Humble Petition of Firm and Constant Friends to the Parliament and Common-Wealth*. 1649. jan. 19. In: I. m. 578.
- ⁷³ In: *The Good Old Cause*, 273.
- ⁷⁴ In: Howard Shaw: I. m. 44.
- ⁷⁵ Overton mind 1646-os, mind 1649-es letartóztatása után megtagadta a válaszadást az olyan kérdésekre, amelyeket a saját szabadsága ellen irányulóknak érzett, amiért is a 46-os kihallgatáson „Lilburne fáttyá”-nak nevezték. Vö. Marie Gimelfarb-Brack: I. m. 190; 213. Lilburne-nel kapcsolatban lásd e tanulmány első fejezetének a Csillagkamara visszaéléseivel foglalkozó részét.
- ⁷⁶ [Richard Overton:] *A Defiance...* In: Marie Gimelfarb-Brack: I. m. 575; 583.
- ⁷⁷ Sir Edward Coke: *The Institutes of the Lawes of England. The Second Part*. London, 1642. A levellerek jogi bibliája: az angol törvények és jogszabályok gyűjteménye a Magna Chartától (1215) I. Jakab koráig.
- ⁷⁸ [Richard Overton:] *The humble Appeale and Petition of Mary Overton*. In: I. m. 574.
- ⁷⁹ *Commons Journals* VI. 205. In: I. m. 580. Kiemelés tőlem — M. G.

- ⁸⁰ Apróság, de talán nem érdektelen megjegyezni, hogy I. Károlyt ugyan január 30-án kivégezték, de a royalista politikai meggyőződés kinyilvánítása és terjesztése, amennyiben nem párosult a köztársasági kormány elleni összeesküvés szításával vagy támogatásával — megengedett volt.
- ⁸¹ Vö. Marie Gimelfarb-Brack: I. m. 213—214; 218.
- ⁸² Vö. I. m. 151.
- ⁸³ *The Araignment of Mr. Persecution*. 1645. ápr. 6. Az idézett rész in: I. m. 562—563.
- ⁸⁴ I. m. 566.
- ⁸⁵ I. m. 146.
- ⁸⁶ [Richard Overton:] *The Araignment...* In: I. m. 555.
- ⁸⁷ [William Walwyn:] *The Compassionate Samaritane*. In. I. m. 138.
- ⁸⁸ I. m. 136.
- ⁸⁹ [Richard Overton:] *The Ordinance for Tithes Dismounted, from all Mosaical, Evangelicall, and true Magesteriall Right*. 1645. dec. 29. In: I. m. 558 — 559.
- ⁹⁰ Richard Baxter: *Reliquiae Baxterianae, or Baxter's narrative of the most memorable passages of his life and times*. M. Sylvester ed., London, 1696. In: *The Good Old Cause*, 302—303.
- ⁹¹ Thomas Edwards: *Gangraena, Or a catalogue and discovery of many of the errors, heresies, blasphemies and pernicious practices of the sectaries of this time, vented and acted in England in these four last years*. London, 1646. In. I. m. 320—321.
- ⁹² Thomas Edwards: I. m. In: Marie Gimelfarb-Brack: *Richard Overton*, 193.
- ⁹³ [Richard Overton:] *Divine Observations upon the London Ministers Letter against Toleration*. 1646. jan. 24. In: I. m. 567.
- ⁹⁴ *The Picture of the Council of State, Held forth to the Free People of England, by Lient. Col. John Lilburne, Mr. Thomas Prince, and Mr. Richard Overton, now Prisoners in the Tower of London, or, A full Narrative of the late Extra-judicial and Military Proceedings against them. Together with the Substance of their several Examinations, Answers and Déportments before them at Darby-house, upon the 28. of March last*. 1649. ápr. 4. Megjelent április 11-én, majd — bővített változatban — április 27-én. In: I. m. 583. Az idézet az Overton által írt részből való.
- ⁹⁵ *The Moderate* nr. 30 (1649. jan. 30 — febr. 6) In: I. m. 588.
- ⁹⁶ [Richard Overton:] *Divine Observations...* In: I. m. 567.

- ⁹⁷ Richard Overton: *An Arrow against all Tyrants and Tyranny, Shot from the Prison of New-gate into the Prerogative Bowels of the Arbitrary House of Lords and all other Usurpers and Tyrants whatsoever.* 1646. október. In: I. m. 616.
- ⁹⁸ [John Lilburne (?):] *England's Miserie and Remedie.* 1645. szept. 14. In: I. m. 584.
- ⁹⁹ [Richard Overton (?):] *Regall tyrannie discovered: Or A Discourse, shewing that all lawfull (aprrobational) instituted power by God amongst men, is by common agreement, and mutual consent.* 1647. jan. 6. In: I. m. 585.
- ¹⁰⁰ [John Lilburne:] *Englands Birth-Right Justified.* 1645. okt. 10. In: I. m. 585.
- ¹⁰¹ [Richard Overton (?):] *Regall tyrannie discovered...* In: I. m. 586.
- ¹⁰² [R. Overton — W. Walwyn:] *A Remonstrance of Many Thousand Citizens, and other Free-born People of England, To their owne House of Commons. Occasioned trough the Illegal and Barbarous Imprisonment of...* Lilburne. 1646. július 7. In: I. m. 592.
- ¹⁰³ Richard Overton: *An Appeale From the degenerate Representative Body the Commons of England assembled at Westminster: To the Body Reperesented, The free people in generall... and in especiall, To his Excellency Sir Thomas Fairfax... and to all the Officers and Souldiers under his Command.* 1647. július 10. In: I. m. 592.
- ¹⁰⁴ Richard Overton: *An Arrow against all Tyrants and Tyranny...* 1646. október. In: I. m. 594.
- ¹⁰⁵ J. Lilburne — R. Overton: *The Out-Cryes of Oppressed Commons. Directed to all the Rationall and understanding men in the Kingdom of England, and Dominion of Wales, (that have not resolved with themselves to be Vassells and Slaves, unto the lusts and wills of Tyrants).* 1647. március. In: I. m. 594—595.
- ¹⁰⁶ Richard Overton: *An Appeale...* In: I. m. 595.
- ¹⁰⁷ I. m. 596.
- ¹⁰⁸ [Richard Overton:] *The Hunting of the Foxes from New-Market and Triploe-Heaths to White-hall, By five small Beagles (late of the Armie). Or, the Grandie-Deceivers Unmasked (that you may know them). Directed to all the Free-Commons of England, but in especiall to all that have, and are still engaged in the Military Service of the Common-wealth.* 1649. március 6. In: I. m. 599—600. — Ennek a pamfletnek a címét megkíséreljük lefordítani: „Rókavadászat New-Market és Triploe-Heath felől White-hall irányában, melyet öt kis,

egykor a hadseregben szolgáló vadászkapó szerzett, avagy a hadsereg család-grandjainak leleplezése (hogy megtudjatok mindent felőlük). Anglia valamennyi szabad polgárának, de különösen azoknak figyelmébe, akik még katonáéveiket töltik a köz-társaság szolgálatában” — A rókák a hadsereg parancsnokai; Newmarketban és Triploe-Heathben volt a hadsereg főhadiszállása az első polgárhábo-rú végétől (1646) a londoni bevonulásig (1647. au-gusztus); Whitehall a londoni kormányintézmények székhelye; az „öt kis vadászkapó” pedig a március 6-án hadbíróági döntéssel lefokozott öt ka-tona (Robert Ward, Thomas Watson, Simon Graunt, George Jellis és William Sawyer) nevében fellépő szerző.

¹⁰⁹ I. m. 600—61.

¹¹⁰ Vö.: Overton 1655. okt. 22-1 levele Langdale-hez. In: I. m. 622.

¹¹¹ Richard Overton: *An Appeale...* In: I. m. 616.

¹¹² John Hare: *St Edward's Ghost, or Anti-Normanism. Being a pathetical Complaint in the behalf of our English National against her grand grievance, Normanism.* 1647. augusztus; *England's proper and only way to an Establishment in Honour, Freedom, Peace and Happiness; or the Norman Yoke once more uncased.* 1648. január.

¹¹³ [R. Overton — W. Walwyn:] *A Remonstrance of many Thousand Citizens.* 1646. júl. 7. In: I. m. 602.

¹¹⁴ *The Moderate* 17. sz.

¹¹⁵ „Stuart Károlyt — írta Overton ugyancsak a *The Moderate-ben* — nem Isten vagy a nép választotta királynak, kizárólag a Hódításnak köszönheti, hogy hatalomra került.” (26. sz.)

¹¹⁶ A mítosz — Shaw szerint — „azt mondja el, hogyan kényszerítette rá a normann hódítás egy idegen monarchia és arisztokrácia zsarnokságát a szabad és egyenlőségre törekvő angolszász társadalomra, amelynek lakói parlamentszerű gyűlések révén kormányozták önmagukat”. — H. Shaw: *The Levellers.* London, 1971. 47.

¹¹⁷ Marie Gimelfarb-Brack: I. m. 252—253.

¹¹⁸ Vö.: Philippe André-Vincent: *Les révolutions et le droit.* Paris, 1935. 18—19.

¹¹⁹ Richard Overton: *An Arrow against all Tyrants and Tyrany.* In: I. m. 604—605.

¹²⁰ Richard Overton: *An Appeale...* In: I. m. 605.

¹²¹ Richard Overton: *The Commoners Complaint: or, A Dreadful Warning From Newgate, to the Commons of England.* 1647. febr. 1. In: I. m. 604.

- ¹²² [Henry Marten:] *Vox Plebis, Or the Peoples Out-Cry against Oppression, Injustice and Tyranny.* 1646.
- ¹²³ [Richard Overton:] *Regall tyrannie Discovered:* In: I. m. 604.
- ¹²⁴ I. m. 608.
- ¹²⁵ I. m. 606.
- ¹²⁶ Richard Overton: *An Appeale...* In: I. m. 607.
- ¹²⁷ Richard Overton: *An Arrow against all Tyrants and Tyrany.* In: I. m. 607.
- ¹²⁸ [Richard Overton:] *Regall Tyrannie Discovered.* In: I. m. 608.
- ¹²⁹ Richard Overton: *An Appeale...* In: I. m. 610.
- ¹³⁰ *The Moderate* 20. sz. In: I. m. 610.
- ¹³¹ Richard Overton: *An Appeale...* In: I. m. 613.
- ¹³² I. m. 616.
- ¹³³ I. m. 616.
- ¹³⁴ I. m. 617.
- ¹³⁵ I. m. 618.
- ¹³⁶ I. m. 607.
- ¹³⁷ Vö.: Szabó Dezső: *Az individualizmus csődje* [1915]. In: *Egyenes úton.* Budapest, 1920; továbbá: Lukács György: *Osztálytudat* [1920]. In: *Történelem és osztálytudat.* Budapest, 1971. A kettejük közötti összefüggésekről l.: *A fiatal Szabó Dezső.* In: Szabó Dezső: *Eleteim.* Bukarest, 1982, I. 10—11. E két jelentős gondolkodó (egymást sűrűn elátkozó) követői szívesen használják a „közösség nélküli társadalom” kifejezést a levellerek ideológiai alternatívája által körvonalazott társadalom negatívitásának, valamiféle magasabb rendű szubsztanciától való megfosztottságának a jelzésére. Holott az ún. közösségi társadalmakról sokkal inkább el lehetne mondani, hogy *valami* (individuum → tulajdon → szabadság) *nélküliek.*
- ¹³⁸ [Richard Overton:] *A Defiance against all Arbitrary Usurpations or Encroachments...* In: I. m. 356.
- ¹³⁹ Richard Overton: *The Commoners Complaint...* 1647.
- ¹⁴⁰ Olivier Lutaud: *Winstanley. Son oeuvre et le radicalisme »digger«.* (*Puritanisme révolutionnaire et Utopie sociale*) 1648—1660. I, 18. — Az Université de Paris IV-on 1973. június 16-án megvédett értekezés. Lille, 1973.
- ¹⁴¹ Antonia Fraser: I. m. I. 293.
- ¹⁴² Howard Shaw: *The Levellers.* 5. számú Dokumentum, 113—114.
- ¹⁴³ Idézi Antonia Fraser, in: I. m. I. 297—298.
- ¹⁴⁴ Ireton nagy fontosságú szövegét az alábbi források alapján idézem: Antonia Fraser: I. m. 299—300;

- The Good Old Cause* 355—358; Howard Shaw: I. m. 6. számú Dokumentum, 115; Olivier Lutaud; I. m. XXXVI. számú Dokumentum, α — β ,
- ¹⁴⁵ *The Good Old Cause*, 357.
- ¹⁴⁶ I. m. 356; Olivier Lutaud: I. m. XXXVI. számú Dokumentum, γ .
- ¹⁴⁷ Olivier Lutaud: i. h.; Howard Shaw; I. m. 115. — Kiemelés tőlem — M. G.
- ¹⁴⁸ A teljes Overton-idézetet lásd a 106—107. lapon.
- ¹⁴⁹ Howard Shaw: I. m. 60.
- ¹⁵⁰ John Locke: *An Essay concerning the true original, extent and end of civil government*. [Second Treatise on Civil Government, 1690]. In: *Social Contract. Essays by Locke, Hume and Rousseau*. London, 1970. 24.
- ¹⁵¹ I. m. 38.
- ¹⁵² I. m. 105.
- ¹⁵³ Vö.: 41. l.
- ¹⁵⁴ Howard Shaw: I. m. 63.
- ¹⁵⁵ Marie Gimelfarb-Black: I. m. 267.
- ¹⁵⁶ John Locke: I. m. 98—99.